

УДК 81'33+801.6

**ФОРМАЛЬНЕ МОДЕЛЮВАННЯ
КРЕОЛІЗОВАНОГО ВІРШОВАНОГО ТЕКСТУ
НА МАТЕРІАЛІ ШАХОПОЕЗІЇ А. К. МОЙСІЄНКА**

О. О. Вялікова, канд. філол. наук, докторант
Київський національний лінгвістичний університет,
вул. Велика Васильківська, 73, м. Київ-150, 03680, Україна
E-mail: sinoyo@nm.ru

Сучасні лінгвістичні дослідження все більше тяжіють до використання комп'ютерних технологій для обробки фактичного матеріалу, а тому все частіше дослідники звертаються до методик структурного методу та до статистичної обробки даних. Актуальність даного дослідження визначається не тільки методикою, але й нагальністю вивчення матеріалу – креолізованого віршованого тексту, тобто візуальної поезії у всіх її проявах. Представлена у статті методика допомагає наочно представити, вивчити та інтерпретувати структуру креолізованого віршованого тексту.

Ключові слова: креолізований віршований текст, шахопоезія, формальна модель, вербальні елементи, невербальні елементи.

Для сучасної зорової поезії характерне багатство виражальних, формотворчих засобів, що відбиває багатство жанрової своєрідності. Поети продовжують широко культивувати фігурний вірш (силуетний вірш, shape poetry), у якому текстова структура набуває форм різних реалій. В подібних текстових структурах візуальні елементи-вкраплення слугують невід'ємним компонентом твору, органічно доповнюють або відповідно інтонують певну тему чи образ. Скажімо, в поезії Миколи Мірошніченка “Фенікс-птах із земель рустих”, яка являє собою силует птаха, таким вкрапленням у текстову структуру є літера *o*, що виконує водночас і роль відповідних компонентів у словах “посизілого” і “погас”, і зображає око птаха на силуетному малюнку [1, с. 98].

Беручи до уваги смислове навантаження та його зорове вирішення, Віктор Мельник вибудовує двоїсту схему підходів до творення візуальної поезії: “...два ключові підходи, єдність-протиборство яких формує специфіку цього виду словесної творчості, застаються незмінними. При першому з них первинною залишається семантика тексту, а візуальна подача – лише своєрідне доповнення, так би мовити, ілюстрація, “вмонтована” безпосередньо в його тіло. При другому акцентується насамперед візуальний образ (аж до запозичення елементів образотворчого мистецтва), а смисловий бік тексту відіграє допоміжну роль” [2].

В книзі “Шахопоезія” А. К. Мойсієнко зробив спробу синтезувати власне поетичну і шахокомпозиційну творчість в єдиному цілому, де віршований текст або безпосередньо вплітає в себе розв'язок шахових задач, діаграми яких подаються поряд, або відбиває певні ідейно-тематичні колізії шахової композиції [1, с. 98]. Поет вважає, що шахопоезія як творчість передбачає насамперед шахово-композиційну основу образно-текстової структури. Хоч динаміка художнього творення може мати і дещо інший характер: імпліцитно виражена поетична ідея закріплюється в шахово-композиційному “оформленні” і відповідно знаходить текстову реалізацію [1, с. 103].

Візуальна поезія досліджувалась як синтез літературних та художньо-зображувальних стратегій [3; 4; 5; 6], акцентуючи увагу на прагматичному впливі цілого тексту та окремих його ознак, оминаючи системність його структури як макрознаку.

Мета статті – вивчити формальну модель креолізованого віршованого тексту, для чого варто вирішити такі **завдання**:

- визначити елементи креолізованого віршованого тексту;
- виявити відношення між складовими креолізованого віршованого тексту;
- представити дані після формальної обробки КВТ програмним забезпеченням Lingvosemiotics;
- інтерпретувати формальну модель креолізованого віршованого тексту.

Метод дослідження – формальне моделювання. Представлення структури креолізованого віршованого тексту (далі КВТ) у вигляді формальної моделі унаочнює структуру та систему зв'язків між елементами тексту. Перевірка ізоморфності моделі включає інтерпретацію та порівняння формальних моделей КВТ різних лінгвокультур.

Наукова новизна – вперше представлено структуру креолізованого тексту з елементарних складників та представлено класифікацію вербальних та невербальних конститuentів.

Об'єкт дослідження – креолізований віршований текст.

Предмет дослідження – формальна модель креолізованого віршованого тексту.

Модель тексту є таким звільненим від несуттєвих для цілей моделювання представленням змісту й форми тексту (наприклад, в опорних словах, словосполученнях і реченнях), яке дозволяє відобразити жанр, тему, композицію, структуру й спосіб розгортання змісту [7, с. 115].

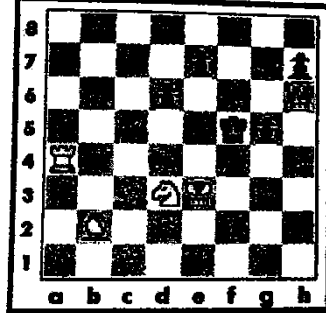
Конструювання моделі, як вважає Н. М. Філіппова, – це не тільки один із засобів відображення мовних явищ і процесів, але й об'єктивний практичний критерій перевірки (верифікації) правильності наших знань про мову. Таким чином, лінгвістичне моделювання – це засіб поглиблення пізнання механізмів мовленнєвої діяльності для повного розкриття суті мови [8, с. 4].

Формальна модель креолізованого віршованого тексту являє собою формулу, де відношення вербальної складової креолізованого тексту до невербальної показане математичною дією ділення, а сама невербальна частина є сумою видів невербальних структурних елементів. Тобто $mKBT < \frac{GEM+GSD+P}{V} >$, де mKBT – це модель креолізованого віршованого тексту, GEM – графічні виражальні засоби (далі ГВЗ), GSD – графічні стилістичні прийоми (далі ГСП), P – зображувальні елементи (ЗЕ), V – вербальні елементи (ВЕ). Графічні виражальні засоби та графічні стилістичні прийоми вживаються у віршованих та прозових поетичних текстах [9], а зображувальні елементи є ознакою креолізованих віршованих текстів.

Один з різновидів шахопоезії А. К. Мойсієнка, в якому актуалізується не ритміко-інтонаційна, а насамперед логіко-сміслова стихія, яка знаходить відповідне відображення в поезиці розв'язку шахової задачі, представлено текстом “Троянський кінь”.

Так, після вступного ходу конем (Kf4!) йому таки справді “не дивилися в зуби”, пояснює автор [1, с. 105]. Він стає жертвою чорного пішака – 1...gf. Але вже на наступному ході, коли чорні отримують мат, вони нарешті збагнуть троянськість білого коня. Особливістю пояснень розстановок на шаховій дошці в шахопоезії А. К. Мойсієнка є використання виражальних засобів пунктуації. У такий спосіб автор робить гру настільки емоційною, ніби кожний ігровий хід має життєве значення. Замість того, щоб традиційно порівнювати життя із шаховою партією за допомогою метафор та інших тропів, у шахопоезії самі шахові фігури персоналізуються, а їх ходи інтерпретуються як життєві ситуації.

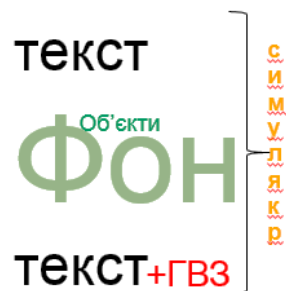
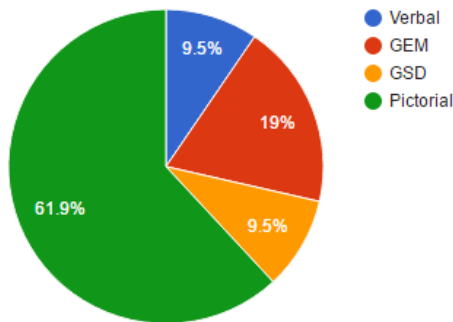
І троянському коневі
В зуби
Не диваються...
Бо лише згодом
Дізнаються,
Що він -
Троянський.

1.Kf4! - 2.Фе6х, 1...g4 2.Т:f4х, 1...g4 2.Фh5х, 1...Kpg4 2.Фh3х.
"Народное образование"(Молдова), 1988

У цьому КВТ виділяються вербальні елементи (2 тексти) та невербальні елементи (ГСП: 1 симулякр й 1 графічна образність; ГВЗ: 1 використання виражальних засобів пунктуації, 1 вживання графічно-орфографічних іншомовностей (далі ГОІ), 2 використання знаків інших семіотичних систем (далі ІСС) – дата й пояснення ходів; ЗЕ: 2 кольори, 1 фон та 10 об'єктів). ГВЗ у тексті виявлено не було. Поетична ідея, виражена у текстовому компоненті, цілком самодостатня. Так само, як і певна логічна, мистецька ідея в шаховій композиції. Синтез шахопоетичної ідеї розширює пізнавані горизонти художнього образу, образної картини світу, відбитої у конкретному творі [1, с. 106].

Троянський кінь - Мойсієнко А. К.

На схематичній моделі складно показати графічні стилістичні прийоми (графічну образність і симулякр), оскільки візуально вони присутні в тексті метафізично, будучи створені з решти структурних елементів. Кругова діаграма та формальна модель $mKVT < \frac{9,5\%GSD+19\%GEM+61,9\%P}{9,5\%V} >$ свідчать про те, що більший простір та більшу частину будови цього КВТ займають зображувальні елементи (ЗЕ). Проте на схематичній моделі видно, що текст та зображення займають майже однаковий простір й можуть бути розділені в автономні незалежні елементи, про що говорить і сам автор.

Структура більшості КВТ шахопоезії першого типу А. К. Мойсієнка включає два текстових елементи на початку та наприкінці вірша, використання засобів пунктуації й графічно-орфографічні іншомовності в другому тексті, об'єкти й фон у вигляді шахової дошки з фігурами двох кольорів, графічну образність і графічний симулякр. Останній ГСП відображає імітацію шахової партії, у яку занурюється читач-глядач.

Значення графічного симулякру в шахопоезії завжди стабільне. Графічна образність в кожному окремому КВТ створює певну емоцію, позитивну або негативну, описану вербально та невербально.

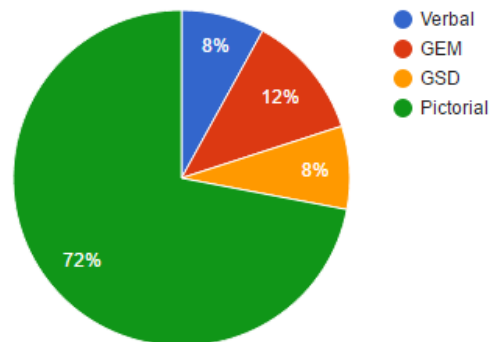
Другий тип шахопоезії А. К. Мойсієнка відрізняється не тільки текстово-задачним (етюдним) поєднанням, в текстову частину якого безпосередньо вплітається розв'язок шахової композиції [1, с. 106], але й структурою КВТ. По-перше, в структурі такого КВТ виділяється не два тексти, а один текст і одне речення після зображення шахової дошки. На формальну модель це не впливає, оскільки обидва елементи належать до стану вербальних. По-друге, пунктуаційні засоби, графічно-орфографічні іншомовності та знаки інших семіотичних систем (цифри) вплітаються в структуру тексту, а не створюють окремих текстів на пояснення шахової композиції на дошці після її зображення. Це також не відображається на формальній моделі, оскільки формула містить склад КВТ, а не просторове розміщення елементів. Тому формальні моделі обох типів шахопоезії А. К. Мойсієнка не будуть суттєво відрізнятися одна від одної.

Наприклад, текст "Правда" А. К. Мойсієнка має таку структуру: 2 ВЕ (текст і речення), 3 ГВЗ (пунктуація, ГОІ, знаки ІСС), 2 ГСП (графічна образність і графічний симулякр) та 18 ЗЕ (2 кольори, фон і 15 об'єктів). Може здатись, що перевага у сторону невербальної складової через дуже велику кількість об'єктів, представлених шаховими фігурами, є необґрунтованою. Дійсно, чим більше шахових фігур на дошці, тим більше виділяється об'єктів як зображувальних елементів у структурі КВТ (від 7 до 20 об'єктів шахових фігур в одному КВТ). Проте кількість об'єктів у структурі текстів шахопоезії також відповідає кількості описаних ходів, які описуються за допомогою таких ГВЗ, як пунктуація, графічно-орфографічні іншомовності та знаки інших семіотичних систем. Ці ГВЗ включаються в структуру КВТ в кількості одного елементу, щоб не переобтяжувати формулу потроєнням невербальних елементів і не зміщувати перевагу невербальної складової у такий спосіб.

Правда в тому:
 Твої вагання-
 Моя неохитність.
 1.Тe1? 1...К~! 1.Фf6?
 1...Кс4! 1.Фg3? 1...f4!
 Твоя неохитність -
 1.Фe1! -
 Моя безвихідь,
 Моя нестримність-
 1...К~,Кс4.
 Твоя всевладність,
 Твоя захланність-
 2.Фe6, Т:d3.
 І правда
 в тому.

Правда - Мойсієнко А. К.

Таким чином, формальна модель цього КВТ як другого виду шахопоезії виглядає як $m\text{КВТ} < \frac{8\%GSD+12\%GEM+72\%P}{8\%V} > i$, у порівнянні з формальною моделлю КВТ першого виду шахопоезії $m\text{КВТ} < \frac{9,5\%GSD+19\%GEM+61,9\%P}{9,5\%V} >$, також має найвищий відсоток ЗЕ і більшу невербальну частину, ніж вербальну.

Шахопоезія – унікальний синтез поезії та шахової композиції, який почасти виявляє загальний інтерес до шахів сучасного літературного процесу. “На подив, шахові флюїди присутні і в літературі нашої, здавалось би, безцеремонно прагматичної доби. Так, гортаючи часопис “Київська Русь”, раз по раз серед експериментальних текстів (прозових і поетичних) натрапляємо на шахові образи” [10, с. 41].

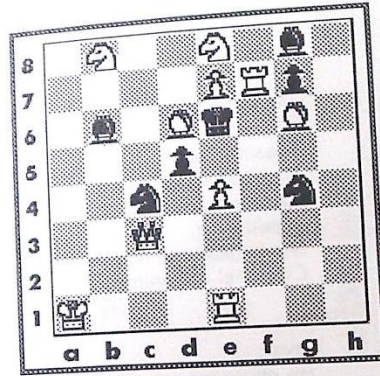
Використання шахової дошки як невербального об’єкта в структурі КВТ притаманне не тільки шахопоезії А. К. Мойсієнка. Так, у тексті М. Сороки “Дошка” шахова дошка виконує роль скоріше фону, ніж об’єкта, проте в формальному моделюванні роль структурного елементу (тобто вид елементу у системі КВТ) не має значення у порівнянні з кількістю або якістю елементу (ГВЗ, ГСП чи ЗЕ), якщо це невербальний елемент.

У формальній моделі цього КВТ $m\text{КВТ} < \frac{16,7\%GSD+66,7\%P}{16,7\%V} >$ домінують ЗЕ: 4 елементи – 2 кольори, 1 фон і 1 вписування, в той час як вербальні елементи та ГСП виділено по 1 (1 текст та 1 графічна образність). Щодо прагматичного впливу виділених конститuentів КВТ, весь відсоток ЗЕ (66,7% або 4 елементи) має такий само когнітивно-прагматичний вплив на адресата, як і 16,7% або 1 вербальний елемент. Проте необхідно зазначити, що складно відокремити прагматику елементів різних пластів у КВТ, тому що саме у їх поєднанні з’являється креолізація і народжується смисл тексту. В даному випадку креолізація відбувається у ГСП (графічна образність), оскільки вписування тексту у чорно-білу шахову дошку створює образ гри, що підтверджується словами “Дошка – наше життя”. Чорний і білий кольори також мають значення, підкреслене словами з тексту: “поруч удача і смуток, чорні і білі поля не зможе ніхто оминати”.

Співвідношення вербальних та зображувальних елементів у КВТ по-різному відображається у схематичній та формальній моделі. Схематична модель спирається на візуальне сприйняття тексту, у той час як формальна модель орієнтована на показ будови КВТ і виявлення ступеню креолізації тексту. У переважній більшості текстів шахопоезії А. К. Мойсієнка вербальна складова займає половину й більше простору в схематичній моделі (як показано вище), оскільки віршованого тексту візуально більше ніж місця, зайнятого шаховою дошкою.

Два промені,
 А між ними
 Третій,
 Сам по собі
 Ледь жевріє,
 В чужому світлі
 Купається,
 Аж бризки летять
 Вусібіч.
 Чуже світло,
 Мов сорочку,
 Натягує
 На власні плечі.
 Скільки метеликів,
 Що довірливо
 Потяглися
 На тремкий промінчик,
 Спалили
 Крильця
 Назавжди.
 Ішов подорожній,
 Звів голову
 Зір утратив.
 Назад вертав
 Навпомацки,
 По стежині
 Першого променя,
 А потім Другого.

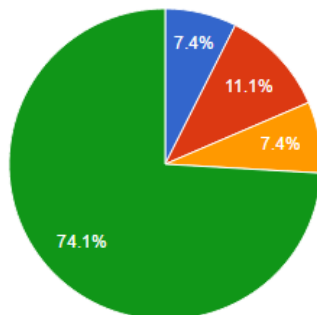

1...C:f7 2.Cf5x, 1.K:d6 2.K:g7x,
 1.T:g7?- 2.Cf5x, 1...Kh6 2.Фf6x,
 1...Ch7 2.Cf7x, 1...de 2.Ф:c4x,
 1...K:d6! 1.e5!- 2.K:g7x, 1...Kce5
 2.Фc8x, 1...Kge5 2.Фh3x, 1...d4
 2.Ф:c4x.
 ІХ командна першість України,
 1989, (у співавторстві з
 А.Василенком)

На протизагу шахопоезії в фігурному вірші “Основи гідності” В. Женченка вербальна частина є вписаною у форму кола або знаку пацифізму, будучи основою для створення зображення, і тому візуально “ховається” під невербальною складовою.

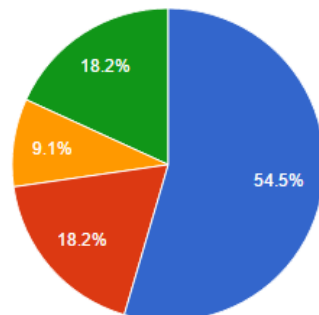

Два промені - Мойсієнко А. К.

● Verbal
 ● GEM
 ● GSD
 ● Pictorial

Основи гідності - Віктор Женченко

● Verbal
 ● GEM
 ● GSD
 ● Pictorial

Висновки. Ступінь креолізації вищий у фігурному вірші, де вербальні елементи є будівниками невербальних. В текстах шахопоезії два виділені тексти (до зображення шахової дошки та після нього) мають певну автономію і можуть бути зрозумілі незалежно один від одного. В шахопоезії основні структурні елементи (два тексти, фон у вигляді шахової дошки та певна кількість об'єктів, представлених шаховими фігурами) **взаємодоповнюють** один одного, у той час як у фігурному вірші основні структурні елементи (текст, речення або слово та їх оформлення або зображення) **взаємозалежать** один від одного, оскільки зображувальні елементи утворюються на основі вербальних.

У креолізованих віршованих текстах центр креолізації знаходиться у невербальній частині – у ГСП або ГВЗ, найчастіше, зокрема у шахопоезії, це ГСП графічної образності. Не всі структурні елементи обов'язково присутні у будові КВТ, проте обов'язковим є наявність вербальної й невербальної частини та відношення між ними. Тексти, які його не мають, належать до межових станів креолізації.

Перспективою подальших досліджень є порівняння формальних моделей КВТ різними мовами в руслі культурологічної лінгвосоціотики.

ФОРМАЛЬНОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ КРЕОЛИЗОВАННОГО СТИХОТВОРНОГО ТЕКСТА НА МАТЕРИАЛЕ ШАХОПОЭЗИИ А. К. МОЙСЕЕНКА

*О. О. Вяликова, канд. филол. наук, докторант
Киевский национальный лингвистический университет,
ул. Большая Васильковская, 73, г. Киев-150, 03680, Украина
E-mail: sinoyo@nm.ru*

Современные лингвистические исследования всё больше тяготеют к использованию компьютерных технологий для обработки фактического материала, поэтому всё чаще исследователи обращаются к методикам структурного метода и к статистической обработке данных. Актуальность данного исследования определяется не только методикой, но и насыщенностью исследования материала – креоллизованного стихотворного текста, то есть визуальной поэзии во всех её проявлениях. Представленная в статье методика помогает наглядно представить, изучить и интерпретировать структуру креоллизованного стихотворного текста.

Ключевые слова: креоллизованнный стихотворный текст, шахопоезия, формальная модель, вербальные элементы, невербальные элементы.

FORMAL MODELLING OF THE CREOLIZED VERSE TEXT ON THE MATERIAL OF A. K. MOYSIENKO'S CHESS POETRY

*O. O. Vialikova, PhD in Philology
Kyiv National Linguistic University,
73, Velyka Vasylkivs'ka St., Kyiv-150, 03680, Ukraine
E-mail: sinoyo@nm.ru*

Contemporary linguistic research activities require the use of computer technologies for the processing factual material more often. Therefore, the researchers often refer to the structural methodics and the data statistic processing. The actuality of this work is determined both by the methodology and topicality of the material (the creolized verse text that is the visual poetry in all its manifestations) we study. The complex methodology presented in the paper helps to visualize, explore, and interpret the structure of the creolized verse text.

Key words: the creolized verse text, chess poetry, formal model, verbal elements, nonverbal elements.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мойсієнко А. К. Мова як світ світів. Поетика текстових структур / А. К. Мойсієнко. – Умань : Софія, 2008. – 280 с.
2. Мельник В. Катехізіс візуала. Вийшла антологія сучасної української зорової поезії [Електронний ресурс] / В. Мельник. – Режим доступу : <http://www.umoloda.kiev.ua/regions/66/164/0/23659/>. - Дата доступу : 19.04.2016.
3. Адлер Дж. Непрерывность традиции визуальной поэзии. Типология и систематика фигурных стихов [Текст] : монографія / Дж. Адлер. – М. : Литература, 1990. – 234 с.
4. Назаренко Т. Визуальная поэзия / Т. Назаренко // Черновик. Смешанная техника [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.chernovik.org/vizual/?rub_id=5. - Дата доступу : 25.04.2016.

5. Некрасов В. Объяснительная записка / В. Некрасов // Литературное А-Я. – 1985. – № 6. – С. 48–50.
6. Хархур Т. Я вижу слово или методы визуализации художественного текста [Электронный ресурс] / Т. Хархур // ЛИМБ. – 2002. – № 12. – Режим доступа : <http://limb.dat.ru/No12/essay/harhur3.shtml>. - Дата доступа: 25.04.2016.
7. Педагогическое речеведение. Словарь-справочник. – Изд. 2-е, испр. и доп. / под ред. Т. А. Ладыженской и А. К. Михальской; сост. А. А. Князьков. – М. : Флинта, Наука, 1998. – 312 с.
8. Філіппова Н. М. Вступ до прикладної лінгвістики: моделювання у мові. Навчальний посібник / Н. М. Філіппова. – Миколаїв : НУК, 2004. – 36 с.
9. Вялікова О. О. Система графічних засобів і прийомів в американській та українській постмодерністській поезії (на матеріалі віршованих текстів) : дис.... канд. філол. наук : спец. 10.02.15 “Загальне мовознавство” / О. О. Вялікова. – К., 2012. – 206 с.
10. Капуста В. Шахівниця, коронована словом / В. Капуста // Проблеміст України. – 2009. – № 1. – С. 40–44.

LIST OF REFERENCES

1. Moysienko A. K. *Mova yak svit svitiv. Poetika tekstovih struktur*. Uman , Sofiya, 2008. – 280 p.
2. Melnik V. *Katehizis vizuala. Viyshla antologiya suchasnoyi ukrayinskoyi zorovoyi poeziyi*. Available : <http://www.umoloda.kiev.ua/regions/66/164/0/23659/> (access date : 19.04.2016).
3. Adler Dzh. *Nepreryvnost traditsii vizualnoy poezii. Tipologiya i sistematika figurnyh stihov* : monograph . – М. : Literatura, 1990. – 234 p.
4. Nazarenko T. *Vizualnaya poeziya. Chernovik. Smeshannaya tehnika*. Access mode : http://www.chernovik.org/vizual/?rub_id=5 (access date : 25.04.2016).
5. Nekrasov V. *Obyasnitelnaya zapiska* . *Literaturnoe A-Ya*, 1985, no 6, pp. 48–50.
6. Harhur T. *Ya vizhu slovo ili Metody vizualizatsii hudozhestvennogo teksta* . *LIMB*, 2002, no 12. Access mode : <http://limb.dat.ru/No12/essay/harhur3.shtml>. (Access date : 25.04.2016).
7. *Pedagogicheskoe rechevedenie. Slovar-spravochnik*. 2 ed. Red. T. A. Ladyzhenskoy, A. K. Mihalskoy, A. A. Knyazkov. Moscow, Flinta, Nauka, 1998. 312 s.
8. Filippova N. M. *Applied Linguistics Introduction: modeling language [Vstup do prikladnoyi lingvistiki: Modelyuvannya u movi]*. Mikolayiv : NUK, 2004. 36 p.
9. Vialikova O. O. *Sistema grafichnih zasobiv i priyomiv v amerikanskiy ta ukrayinskiy postmodernistskiy poetitsi (na materialy virshovanih tekstiv)* : Cand. Diss. Kyiv, 2012. 206 p.
10. Kapusta V. *Shahivnitsya, koronovana slovom* . *Problemist Ukrayini*, 2009. no 1, pp. 40–44.

Надійшла до редакції 25 квітня 2016 р.